

РЕЛОКАЦІЯ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ВИКЛИКИ Й ПРОБЛЕМИ

Олена ТАРАН

*доктор юридичних наук, професор,
т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Дмитро ШУМЕЙКО

*доктор юридичних наук, професор,
начальник ГУНП у м. Києві
м. Київ, Україна*

В умовах збройного конфлікту та повоєнний час релокація стає важливим чинником, що впливає на функціонування кримінального судочинства. Масова міграція змінює динаміку кримінального провадження, створюючи виклики для досудового розслідування та судового розгляду, належного забезпечення прав осіб під час кримінального провадження, дієвості міжнародного співробітництва. Процеси релокації створюють складну правову та соціальну реальність, яка суттєво впливає на кримінальне провадження. Трансформація соціально-правового середовища внаслідок масштабних переміщень населення формує специфічні виклики, які вимагають адаптації до цих надзвичайно складних та динамічних умов.

Феномен релокації створює унікальну проблематику для кримінального провадження. Вимушене переміщення осіб породжує багаторівневу систему викликів, що трансформують саму суть доказування, змінюється природа доказової бази – докази розпорошуються географічно, фрагментуються, втрачається безпосередність їх сприйняття. Особливо гострою ця проблема постає під час розслідування складних, багатоепізодних злочинів, коли свідки, потерпілі та підозрювані опиняються в різних місцях, подекуди без можливості безпосереднього контакту з органами досудового розслідування. Релокація створює ніби «розпорошеність» кримінального провадження, коли різні його елементи існують у різних просторових вимірах, що суттєво ускладнює формування цілісної картини.

Гносеологічна проблематика в умовах релокації набуває особливої гостроти, адже пізнавальні процеси у кримінальному провадженні зазнають суттєвих деформацій. Традиційні методи пізнання, засновані на безпосередньому сприйнятті, контактній взаємодії, дослідженні речових доказів, стають надзвичайно складними для реалізації. Події, що є предметом розслідування, існують одночасно в різних просторових вимірах – фізичному місці вчинення злочину та місці проведення досудового розслідування. Ця дихотомія ускладнює процес встановлення причинно-наслідкових зв'язків, перевірки версій, реконструкції обстановки злочину. Особливо гостро ця проблема постає при розслідуванні злочинів проти національної безпеки, воєнних злочинів, коли місце вчинення злочину може залишатися недоступним для безпосереднього дослідження, а свідки і потерпілі перебувають у різних регіонах або навіть країнах.

Темпоральний вимір кримінального провадження також зазнає суттєвих трансформацій під впливом релокації. Процесуальні строки, своєчасність процесуальних дій потребують нового осмислення в умовах, коли фізичне переміщення учасників процесу створює додаткові часові бар'єри. Таким чином традиційні процесуальні дії вимагають значно більших часових ресурсів через необхідність подолання просторових обмежень. Це особливо критично для проваджень, де час є вирішальним фактором для збереження доказів, запобігання продовженню злочинної діяльності, захисту прав потерпілих.

Аксіологічний аспект релокації у кримінальному провадженні пов'язаний з трансформацією ціннісних орієнтирів кримінального судочинства. Баланс між процесуальною економією та повнотою дослідження обставин, між оперативністю та ґрунтовністю, між формальними вимогами та реальною доступністю правосуддя – усі ці дихотомії загострюються в умовах релокації. Відбувається переоцінка пріоритетів кримінального процесу, коли на перший план виходять такі цінності як гнучкість, адаптивність, прагматичність. Водночас, існує ризик надмірного спрощення процедур, нівелювання важливих процесуальних гарантій під приводом пристосування до умов релокації. Знаходження оптимального балансу між забезпеченням фундаментальних засад справедливого правосуддя та врахуванням об'єктивних обмежень релокації стає одним з ключових завдань.

Комунікативний вимір кримінального провадження в умовах релокації також зазнає суттєвих змін. Традиційні моделі процесуальної комунікації, засновані на безпосередності, контактності, єдності часу і місця процесуальних дій, трансформуються під впливом просторового розосередження учасників процесу. Виникає необхідність

переосмислення самої суті процесуальної комунікації, пошуку нових форм взаємодії, які б забезпечували адекватне сприйняття та передачу юридично значущої інформації. Особливого значення набуває проблема автентичності комунікації – збереження її смислової повноти, емоційної насиченості, контекстуальної обумовленості в умовах опосередкованої взаємодії. Це стосується насамперед таких чутливих процесуальних дій як допит, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, де безпосередність сприйняття традиційно вважалася ключовою умовою достовірності.

Психологічний аспект релокації у кримінальному провадженні пов'язаний з глибинними трансформаціями свідомості учасників процесу. Вимушене переміщення створює особливий психологічний стан, який характеризується підвищеною тривожністю, дезорієнтацією, часто травматичним досвідом. Ці психологічні фактори суттєво впливають на якість процесуальної взаємодії, достовірність показань, об'єктивність сприйняття. Релоковані учасники кримінального провадження часто перебувають у стані когнітивного дисонансу, коли необхідність участі у провадженні конфліктує з базовими потребами безпеки, стабільності, адаптації до нових умов. Цей психологічний контекст створює додаткові виклики для забезпечення об'єктивності та неупередженості кримінального провадження, особливо у провадженнях щодо воєнних злочинів, де травматичний досвід є особливо гострим. Окремим викликом є також психологічна адаптація працівників правоохоронних органів до специфічних умов роботи.

Отже, питання релокації в контексті кримінального провадження – це комплексне явище, що охоплює фізичне переміщення осіб, адаптацію правозастосовних механізмів до нових умов. Релокація вимагає переосмислення традиційних підходів, оскільки масове переміщення населення ускладнює доказування, особливо якщо доказова база перебуває на тимчасово окупованих територіях, а учасники провадження перебувають у різних регіонах або у інших країнах. За таких обставин необхідно забезпечити ефективність кримінального провадження за умов обмеженої фізичної доступності, що створює додаткові бар'єри для реалізації процесуальних прав. Релокація викликає проблеми комунікації між учасниками кримінального провадження, ускладнює забезпечення особистої безпеки, вимагає адаптації процесуальних процедур для належного функціонування системи кримінального судочинства. Подолання цих викликів потребує синергії законодавчих, організаційних, технологічних рішень.